

marife

dini arařtırmalar dergisi

Turkish Journal of Religious Studies

cilt / volume: 16 sayı / issue: 2 kiř / winter 2016

SADELEŐTİRME

Kazâ ve Kader*

Muhammed Abduh

Osmanlıcaya Çev: Mehmed Akif

Sadeleőtiren: Mustafa Köse

Yrd. Doç. Dr., Kahramanmarař Sütçü İmam Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
İslâm Mezhepleri Tarihi Ana bilim dalı Öğretim Üyesi
mustafakosemut33@gmail.com

Atıf

Abduh, Muhammed. Osmanlıcaya Çeviren: Mehmed Akif, Sadeleőtiren: Mustafa Köse, "Kazâ ve Kader", *Marife*, 16/2 (2016): 375-382.

I

Cenâb-ı Hakk'ın yaratılış âleminde yürürlükte olan ilahi kanunu gereğince, vicdanî akidelerin bedenini eylemleri üzerinde kapsamlı bir etkisi vardır. Doğru-yanlış ne kadar amel varsa hepsinin kökeni akidenin doğruluğuyahut bozukluğudur. Bazı akideler vardır ki fikirlerin eteğine yapışarak kendisine doğru çeker. Diğery bir takım akideler ve bilgiler de ona uyar. Sonra bedende bir takım eylemler görünür ki bunlar, iç dünyadaki tesirlerin aynısıdır veya o tesirler ile uyumludur. Aynı şekilde bazı öyle iyilik esasları, öyle kemâl (mükemmellik) kanunları vardır ki bir dinî hüküm şeklinde kişilere telkin olunduğuy zaman işitenlerin şüpheye düşmelerine sebep olur. Bu türden olmayan diğery usul ile karışma meydana gelir. Yahut dinleyende bulunan bazı kötü sıfat ve bâtil inançlardan etkilenir. Bundan dolayı iki durumda da göre esasen büyük bir hayrı,

* "Kazâ ve Kader", *Sırât-ı Müstakim*, 2 (35), 1326, 133-136; "Kazâ ve Kader", *Sırât-ı Müstakim*, 2 (36), 1326, 149-150.

kuvvetli bir değeri içeren o esas, o kaideler değişime uğrar. Hatta kabiliyetsizlikten veya anlayış eksikliğinden kaynaklanan bir takım bozuk inançlar da ona uyar ve (böylece) birçok bozuk eylem meydana gelir. Hem bu haller, inananın bilgisi olmadan, bu kötü inanca nasıl saptığını anlamaksızın meydana gelir. Görünüşe aldananlar zannederler ki bu bozuk amellerin sebebi, o temele, o kurala olan inançtır. İşte bu kötü anlayıştan dolayı dinlerin aslında çoğu kez bozulmalar, değişimler meydana gelmiştir. Hemen her dinde ortaya çıkan bidatlerin esası budur.

Hatta bu yanlış anlama neticesi olan bidatler, tabiatların bozulmasında, birçok çirkin işin ortaya çıkışında yegâne etken olmuştur. Din müntesiplerinden bazı basit fikirli adamların fiil ve hareketlerine bakarak bir dine veya bir inanca saldırıya kalkışan cahilleri de cesaretlendiren hep budur.

İşte İslâm dininde akaid esaslarından kabul edilen kazâ ve kader meselesi de bu cümledendir. Kazâ ve kader birçok gâfil Batıllıların eleştiri ve alay sermayesi olmuş, onları, birçok bâtil kanaatlere sevk etmiştir. Öyle zann ediyorlar ki bu inanç, hangi toplumun vicdanında yer tutarsa artık onda kuvvet ve yiğitlikten eser almaz. Yerine zayıflık ve miskinlik gelir. Müslümanlar tam bir fakirlik ve yoksulluk içinde kalmış olup savaş ve siyasî kuvvette diğer toplumların çoğundan geride bulunmaktadır. Ahlâk bozukluğu alabildiğine yayılmış; yalancılık, nifak, hıyânet, düşmanlık ve haset çoğalmış aralarına ayrılık girmiş; ne şu anki ne gelecekteki durumlarında hayır kalmamış; menfaat ve zararlarına karşı derin bir gaflet içinde bulunuyorlar. Hayattan zevk alma adına yemek, içmek, uyumak gibi hayvanlığa mahsus ihtiyaçları temin ile yetinerek ruhun zevki olan medeniyet ve fazilette diğer milletler ile yarışmayı akıllarına bile getiremiyorlar. Lakin hangisinin eline bir kudret geçse yanı başındakine zarar vermektense asla geri durmuyor. Yani öbür tarafta gelişmiş milletler bunları lokma lokma yutup dururken zavallıların kuvvet ve güçleri birbirleriyle uğraşmakla sınırlı kalıyor. Her probleme karşı miskin bir rıza, her olaya yine aynı tarzda bir kabul gösteriyorlar. Evlerine çekilmişler sükûn (miskinlik) ve rehâvet içinde vakit geçiriyorlar, gündüzleri meralarına gidiyor, akşamları ağla gelir gibi meskenlerine çekiliyorlar. Büyük memurları, bütün zamanlarını boş işlerle, hayvanî şehvetler peşinde geçirip gidiyorlar. Üzerlerinde, gerçekleştirilmesine ömürler yetmeyecek kadar görevler yığılıp kalmışken bir kısmını dahi yerine getirmeye yanaşmıyorlar; servetlerini zaman öldürmeye sebep olacak israf içinde ziyan ediyorlar; maaşları bol, buna mukabil millete hiçbir faydalı hizmette bulunmuyorlar. Daima büyük bir ayrılık, büyük bir düşmanlık içinde yaşıyorlar. Toplumun iyiliğini bırakıp kendi özel işleriyle uğraşıyorlar. Her biri emri altındaki koca bir ümmeti feda eden, rakibini yalnız bırakarak hariçteki bir düşmanın hücumuna hazır hale getiren iki emir arasındaki nefret ve düşmanlığın, ne derecelerde olacağı düşünülün! İşte böyle, birbiriyle didişen iki emirin zaafını kendisi için en rahat bir kuvvet gören yabancı bir hükümdar derhal geliyor, ne asker, ne mühimmat sevki gibi külfetlerle uğraşmaya gerek görmeden ikisinin memleketlerini de yutuveriyor. İslâm toplumunda korku ortaya çıkmış, korkaklık, miskinlik alabildiğine yayılmış bir halde ki, en hafif bir sestense ödleri patlıyor, ufacak bir temastan canları yanıyor. Üstün ve güçlü gördükleri diğer milletlere yetişebilmek için gereken her türlü hareketi, her türlü faaliyeti terk

etmişler, komşularının, hatta kendi yönetimleri altında bulunan milletlerin yükselişini, bunlara karşı uygun gördükleri halde bile çalışmıyorlar. Dinlerinin bu husustaki emirlerine muhalefette bulunuyorlar. Dindaşları olan milletlerden birinin başına bir felaket gelir veya düşman hücumuna hedef olursa ne o musibeti hafifletmeye, ne de o düşmanı el birliğiyle savmaya koşmuyorlar; gizli veya açık cemiyetler teşkil ederek milli hisleri teşvik etmek, vatandaşlarını miskinlikten kurtarmak, acizlere yardımda bulunmak, güçlülerin ellerine aldıkları haklarını geri almak gibi teşebbüslerde bulunmuyorlar.

İşte Batılılar İslam toplumlarına bunun gibi daha birçok sıfat ve adet isnat ediyorlar da hepsinin kökenini kazâ ve kadere iman olarak gösteriyorlar ve Müslümanlar bu inançta sabit oldukça (onların) ebediyen güçlenemeyeceklerini, eski şereflerini hiçbir zaman geri getirmeyi başaramayacaklarını, haklarını savunamayıp saltanatlarını güçlendiremeyeceklerini, sonunda da bu yükselme zafiyeti ile yok olup gideceklerini, zaten birçoğunun kendi aralarındaki düşmanlıklar yüzünden yok olarak, kalanlarının hayatına ise yabancılar tarafından son verileceğini söylüyorlar.

Yine o Batılıların inancına göre, kazâ ve kadere iman ile insanın bütün fiillerinin zorunlu olduğuna inanan Cebriyye mezhebi arasında hiçbir fark yoktur. Öyle zannediyorlar ki Müslümanlar kazâ ve kader inançları gereğince kendilerini havada asılı bir tüy parçası gibi görüyorlar. Rüzgâr istediği tarafa götürüyor. Hâlbuki bir topluluk kendisinin sözde, fiilde, harekette, sükûnda hiçbir ihtiyarı olmadığına, bütün bunların bir cebir kuvveti tarafından meydana geldiğine, kısacası bütün hareketinin istem dışı olduğuna iyice kanaat ederse şüphe yoktur ki bütün duyuları işlevsiz kalır. Kendisine doğuştan verilen bütün his ve şuurun faydası olmaz, kalplerde çalışmaya doğru sevk eden bir his kalmaz. Artık böyle atıl bir kitle için çalışmak ve gayret göstermekten yoksun bir âlemde ebedî sükûna doğru gitmek kesindir.

İşte Batılıların bir kısmı Müslümanlar hakkında şu bâtil zannı beslediği gibi Doğu'da da birçok beyinsizler onların bu sözlerini işin hakikati kendisi olarak anlıyorlar. Ben, korkusuzca; "Şüphe sahiplerinin sözleri yalandır, vehim sahiplerinin hataları açıktır, bunların hepsi Allah'a ve Müslümanlara iftira ediyorlar" demekten hiç geri durmadım. Şu zamanda Sünnî, Şîî, İsmailî, Zeydî, Vahhâbî, Hâricî, ... hiç bir Müslüman yoktur ki sırf cebre hükümsin de kendisindeki ihtiyâr ve iradeyi tamamıyla yok saysın. Aksine bu Müslüman gruplardan her biri amel ve hareketlerinde kendilerinin cüzî iradeye sahip olduklarını, bu iradenin kullanılış şekline göre hem sevabın hem cezanın sebebi olacağını bilirler. Cenâb-ı Hak tarafından kendilerine verilen o cüzî irade ile hesaba çekileceklerine, uyulduğunda başarıyı ve kurtuluşu gerektiren tüm ilahi emirlere uymak, yasaklardan kaçınmak ile emrolunduklarına inanırlar. İşte ancak bu irade ve ihtiyâr dinî sorumluluğun varacağı noktadır. Aynı şekilde, ancak bu irade ve ihtiyar ile hikmet ve adalet tamam olur.

Evet, Müslümanlar arasında Cebriyye adında bir fırka vardı ki "İnsan, bütün işlerinde hiç seçim hakkı bulunmayan bir zorunluluk ile mecburdur." zannında bulunur ve "Bir adamın yemek yerken ağzını oynatması ile soğuşun şiddetinden çenelerinin titremesi arasında fark yoktur", derdi. Müslümanlar bu fırkayı pek

saçma bir safsata sahibi olmakla itham ederlerdi. Zaten bu bâtil mezhep taraftarı da, hicrî dördüncü yüzyılda isim ve izleri kalmayacak şekilde yok oldu. Kazâ ve kadere inanmakla cebre uyma arasında hiçbir münasebet ve benzerlik olmadığı gibi yukarıda ortaya koyduğumuz bâtil zanlar da hiçbir zaman kazâ ve kader inancının gereklerinden değildir.

Kazâ ve kader inancı açık delil ile doğrulanmış olduğu gibi fitrat da bu inanca sevk eder. Fikir ve düşünce sahipleri kolayca teslim ederler ki her bir olayın ona zamanda bitişik olan bir sebebi vardır. Aynı şekilde sebepler zincirinden ancak meydana hazır olanları görülebilir; geçmiş sebepler, yalnız o zinciri ortaya koyan gerçek yaratıcı (Allah) bilir. Her silsilenin de görünürde bir dâhil edeni var ki ötesi Azîz ve Alîm'in (Allah) takdirine kalmıştır. İnsandaki iradeye gelince bu ancak o silsilenin halkalarından biridir. Yani irade, idrak edilen etkiler türünden bir etkidir. İdrak ise, hisler ve duylara arız olan şeylerden ruhun etkilenmesidir. Bundan dolayı görünen fizikî hadiselerin fikir ve irade üzerindeki hüküm ve etkisi akıllılar şöyle dursun ahmakların bile inkâr edemeyeceği apaçık şeylerdendir. Şimdi zâhirde tesirli görülen sebeplerin kökeni, bütün eşyayı ezeli hikmeti gereğince yaratan, her bir olayı ona denk olan diğer hâdiseye tâbi kılan "Kâinatın Düzenleyicisi" olan Allah'ın kudretindedir.

Âlemin yaratıcısı olan bir ilahın varlığını itirafa yol bulamayan bir cahilin var olduğunu düşünsek bile onun için tabî sebepler ve dünyevî hadiselerin insan iradesi üzerindeki tesirini itiraf etmekten kurtuluş yoktur. Pekâlâ, Cenâb-ı Hakk'ın yaratılış âlemi hakkında koymuş olduğu tabiat düzeninin dışında kalmaya kimsenin gücü yeter mi? Bu bir başlangıçtır ki kemâl sahipleri şöyle dursun hakikati araştırmakta henüz pek yeni başlamış olanlar bile kabul etmekten geri duramazlar. Hatta Batı felsefecilerinden, Batı siyaset âleminden bir kısmı, kazâ ve kaderin hükmüne bağlanmanın lüzumuna sığınarak o hükmü ispat için birçok sözler söylemişlerdir ki bizim için onların fikirleri ile delil getirme lüzumu yoktur...

Tarihin nakletme ve rivayetin ötesinde bir vazifesi vardır ki her millette yetişen ulemâ o vazifeyi dikkate almıştır. O vazife ise, ümmetlerin refah ve çöküşünde takip ettikleri yol ile çok büyük hadiselerin tabiat ve keyfiyetinden bu dönüşümlerin adetler, ahlâk, fikirler hatta vicdanî hisler üzerinde oluşturduğu değişimlerden, yani milletlerin ortaya çıkışı, hükümetlerin oluşumu veya yok olup çökmesi gibi şeylerden bahsetmektir.

İşte edebi ilimlerin en büyüğü, en faydalı sayılan, bu tarzdaki bir tarihin de bütün bahisleri kazâ ve kadere inanarak beşerî kuvvetlerin kâinatı idare eden, olayları istediği gibi kullanan bir kudrete tâbi olduğuna dayanır. Eğer insan kudreti, tesir etme hususunda mutlak surette tek başına olsaydı hiçbir kemâl telef olup gitmez, hiçbir güçlü zayıf düşmez, hiçbir büyük yapı devrilmez, hiçbir saltanat yıkılmazdı.

Kazâ ve kader inancı, cebrin alçaklığından uzaklaşırsa o zaman cüret ve çalışmak cesaret ve yiğitlik gibi güzel huyları arkasında görür. O zaman insanları, aslanları titreten, kaplanların ödünü patlatan büyük tehlikelere cesurca karşı çıkmaya sevk eder. Bu inanç, kişileri dayanıklılığa, afetlere tahammüle musibetlerle mücadele etmeye alıştıırır. Cömertlik ve eli açıklık gibi beğenilen

vasıflarla süsler. İnsanlığın şanına noksanlık verecek şeylerden biri tutar belki bu uğurda hayat lezzetlerini hafife alarak ölmeyi bile hiçbir şey hükmünde gösterir.

Ömrün sınırlı, rızkın güvende olduğuna, bütün eşyanın Allah'ın elinde bulunduğu inanan kişi, hakkı savunurken veya ait olduğu milleti yüceltirken yahut yapması gereken farzlarını eda ederken hiç ölümden korkar mı? Aynı şekilde ilahî emirler ve beşerî kanunlar gereğince hak ve hakikati yüceltmek yahut övünç ve şeref binasını sağlamlaştırmak hususunda mal infak etmek için fakr-u zarurete yakalanacağını düşünür mü?

Cenab-ı Hak bu inancın faziletini beyan etmekle beraber Müslümanları böyle bir nimete sahip olmalarından dolayı metheder:

“Bir kısım insanlar, müminlere: “Düşmanlarınız olan insanlar, size karşı asker topladılar; aman sakının onlardan!” dediklerinde bu, onların imanlarını bir kat daha arttırdı ve “Allah bize yeter. O ne güzel vekildir!” dediler. Bunun üzerine, kendilerine hiçbir fenalık dokunmadan, Allah'ın nimet ve keremiyle geri geldiler. Böylece Allah'ın rızasına uymuş oldular. Allah, büyük kerem sahibidir.”¹

Müslümanlar ortaya çıktıklarında, dünyanın her tarafına dağıldılar, fethettiler, dünyayı dize getirdiler. Mağlup ettikleri devletlerle, ele geçirdikleri milletlerle akılları, dehşet içinde bıraktılar. Seksen seneyi geçmeyen kısa bir zaman zarfında sayılarının azlığına, harp donanımlarının yokluğuna rağmen egemenliklerini, İspanya ile Fransa'yı ayıran Pirene Dağları'ndan ta Çin Seddi'ne kadar uzattılar. Farklı milletlerin âdet ve tabiatlarını bilmedikleri ve (onlara) alışık olmadıkları halde hükümdarları, kayserleri kendilerine itaat ettirdiler.

Kazâ ve kadere olan bu inanç onları, dünyanın öbür ucundaki savaşımlara çoluk çocuklarıyla hatta kadınlarla gitmeye, hem de eğlenceye gider gibi neşe ve sevinç ile gitmeye sevk ederdi. Sanki Allah'a olan tevekkülleri sayesinde her bir musibete karşı korunmuş ve muhafaza edilmişlerdi. Küçük çocuklarla kadınlar, askerlere su vermek gibi hizmetlerde istihdam olunur, erkeklerden ancak silah kullanmak hususunda ayrılırlardı. Ne kadınlara ürkme, ne küçük çocuklara korku ve dehşet kesinlikle arız olmazdı.

Neredesiniz ey rahmet cemaati, ey şefkat sahipleri, neredesiniz, ey metîn kudret ve kuvvet dağı! Sizler, zorluk zamanında halkın ümidiydiniz. İyiliği emr, kötülüğü nehyeden en hayırlı ümmettiniz. Şimdi neredesiniz? Acaba kabirlerinizin deliklerinden bakıp da arkanızdan gelenlerin, torunlarınızın bugünkü sefil halini görüyor musunuz? Eyvah! Onlar sizin tuttuğunuz yolu bıraktılar. Dalâlet çıkmazına saptılar. Fırka, taraftar tartışmaları içinde yok olup gittiler. Öyle bir acziyet ve zafiyete tutuldular ki yürekler dayanmaz, ciğerler pare pare olur. Yabancıların parçalayan ellerine yakalanmışlar da vatanlarını, haklarını müdafaaya kuvvet bulamıyorlar. İçinizde bir ruh kalıntısı, bir gayret çılgılığı yoktur ki coşsun da gafilleri uyandırsın. Uyuyanları uyandırsın. Dalâlet sahiplerini doğru yola sevk etsin?

¹ Âl-i İmrân 3/173-174.

“Allah’tan geldik ve şüphesiz ona döneceğiz”.²

II

İşte şu sözleri herhangi bir saçma itiraza hedef olmaktan çekinmeyerek söylüyorum; İnsan toplulukları oluşmaya başladığından bu yana hiçbir büyük fatih, hiçbir tanınmış serdar görülmemiştir ki orta tabakalardan gelsin, yüksek azmi ve himmeti sayesinde yüce mertebelere yükselsin, zorlukları kolay görsün, yiğitliğinin huzurunda başlar eğilsin, hükmünün geçtiği mülkünü akıllara hayret verecek kadar genişletsin de kendisi esasen kazâ ve kadere inanmış olmasın.

İnsanın fitratı, yaratılışı gereği olarak hayatına karşı pek haris, varlığına pek tamahkârdır. Eğer kazâ ve kadere inancı olmaz, takdir edilenin mutlaka meydana geleceğini, görünürdeki korkuların hiçbir tesiri olamayacağını kesin bir şekilde bilmezse ona, zorluklara katlanmayı, tehlikelere atılmayı kolay kılacak şey ne olabilir? Tarih bize gösteriyor ki eskiler arasında ilk fatih sayılan Keyhüsrev, o uçsuz bucaksız fetihlerinde ancak kazâ ve kader inancı sayesinde muzaffer olabilmıştır. Çünkü bu inancından dolayı hiçbir dehşet gözünü yıldırılmaz, hiçbir güçlük azminde zaaf meydana getiremezmiş.

Yunanlı Büyük İskender, o kadar fetihler yapan Cengiz Han, hep bu inançta derinlik sahibiydiler. Hatta Napolyon Bonaparte, kader inancına en ziyade sarılanlardandı. Zaten onu nispeten az askerle büyük ordular üzerine hücum ederek zafer kazanmasına sevk eden husus hep bu inancı idi.

İnsan ruhlarını korku rezilliğinden temizleyen inanç ne güzel inançtır. Çünkü hangi tabakadan olursa olsun insanı kemal seviyesine yükselmekten alıkoyan ilk engel, korkudur.

Evet, Müslüman halkın bazılarınca kader inancının cebir inancının şaibeleriyle karıştırılarak şu son asırlarda İslâm âlemini istila eden musibetlerden bir kısmına sebep olduğunu inkâr edenlerden değiliz. Onun için bu asrın ulemasının ileri gelenlerinden bu temiz akideyi son zamanlarda lekelenildiği bidatlerden, hurafelerden kurtarmak için güç sarf etmelerini ümit ederiz ki bu şekilde halka selef-i salihîn tuttuğu yolu, yaptığı işleri gösterebilirler; aynı şekilde Gazâlî ve onun gibi ulema, ümmetin büyüklerinin kabul etmiş oldukları hakikatleri insanlar arasında yaysınlar, halkın zihnine iyice soksunlar ki tevekkülün, kadere imanın meşruluğu çalışıp gayret göstermekle gerçekleşir yoksa tembellik ve uyuşuklukta değildir. Yani insan, bütün sebeplere sarılacak, gücü müsait olduğu kadar çalışacak sonra mütevekkil olacaktır. Çalışmak bize farzdır. Bu farzı ihmal etmeyi, tevekkül anlayışına dayanarak vazifelerimizi bir tarafa bırakmayı Cenab-ı Hak hiçbir zaman emretmiyor. Böyle bir delil uydurmaya çalışanlar, kader inancını işsizlik ve miskinlikle yorumlayanlar dinden çıkmış, doğru yol şeriatından sapmış, dalâlete düşmüş, sapıtılmış bir takım gereksiz insanlardır.

Hiçbir Müslüman şu zamanda milletin hukukunu müdafaada bulunmanın her sorumlu mü’min üzerine farz-ı ayn olduğunda şüphe etmez. Hâlbuki Müslümanları bu karmaşadan kurtarmak, eski itibar ve şereflerini geri getirmek,

² Bakara 2/156.

kendilerinde çoktan sönen azim ve gayreti uyandırmakta yegâne etken olan sahih İslâm inancını hatırlatmak ve canlandırmak âlimlere düşen bir vazifedir. Evet, bu hayırlı davet onlara düşer.

Müslümanlardaki geri kalma ve çöküşün temel nedeni bir takımlarının zannettikleri gibi ne kader inancındır, ne de diğer İslâmî akidelerdir. Mevcut durumumuzu bu inanca nispet etmek, iki zıttı birbirine nispet etmeye, belki sıcaklığı kara, soğukluğu ateşe nispet etmeye benzer.

Evet, Müslümanlar ortaya çıkışlarının ardından zaferlerden duydukları gurur ve sevinçle kendilerinden geçtiler. Bu halde iken iki müthiş darbeye maruz kaldılar ki biri Doğu'dan Cengiz Han ile neslinin hücumu, diğeri Batı'dan bütün Avrupalıların memleketlerini istilasıydı. Büyüme zamanında gelen böyle bir darbenin milletin gönlünde bir metanet bırakmaması, kalplere dehşet vermesi tabiat kanunlarının gereklerindedir. Sonra Müslümanlar birçok devletlere ayrıldılar, ehil olmayan bir takım yöneticilere uydular. Hâkimler emirler, ümmetin ahlakı için birer fesat kaynağı idi. Başlarına gelen belaların tek sebebi hep bunlardı. Artık kalplere zafiyet ve miskinlik çöktü. Kimsede yüce bir gayret/şevk kalmadı. Gözler büyük işleri görmeyerek küçük şeylerle uğraşmaya, her fert diğeri zararına çalışmaya, onun kötülüğünü istemeye hem de hiçbir gerçek sebep olmaksızın istemeye başladı. Hayatın gayesi, zevki bu oldu! Miskinlik, ümitsizlik bugünkü hali hazırlayacak dereceyi buldu.

Bununla beraber binlerce hakikate tercüman olarak söylerim ki kalplerde bu temiz inanç yeniden uyandıka, zihinlerde bu inançların etkileri ortaya çıkmaya başladıkça, İslâmî hakikatler ilimde derinleşmiş ulemanın arasında dolaşıp durdukça bu millet için asla ölüm yoktur. Çünkü millet, toplumsal bir hastalığa tutulacak olursa bağlanmış olduğu sahih akidelerin kuvveti sayesinde ondan her halükârda yakasını kurtararak şanlı mazisini geri getirir, yükselmeye çalışmasının önündeki engelleri kırar atar, hikmet ve basiret yoluna girerek vatanını kurtarmaya, kendisini yok olmakla tehdit eden milletlerin açgözlü bakışlarını ürkütmeye muvaffak olur. Bu da çok uzak bir gelecekte olacak bir şey değildir. Tarihi hadiseler de bunu teyit eder:

İşte Osmanlılar, Tatarların, Haçlıların hücumları gibi o kadar büyük belalara maruz kaldıktan sonra yine silkinip kalktılar, dünyanın her tarafına ordular sevk ettiler, fetihleri alabildiğince ileri götürdüler. Bir dönem Batı hükümdarlarını kendilerine itaat ettirdiler. Hatta Osmanlı padişahları (diğer) devletler arasında Sultan-ı A'zam (En Büyük Sultan) unvanıyla anılır oldu.

Bu günlerde de Osmanlılarda yeniden bir canlılık işareti görülüyor. Son hâdiselerin netice vereceği kötü akıbeti dikkate aldılar, içlerinden birçok basiret sahibi Doğu'da, Batı'da faaliyet göstermeye başladılar. Milletten özü sözü bir olanlar, hakka destek verecek topluluklar kurarak adâlete, şeriata yardımda bulunmayı, fikir hürriyetini yaymak, ümmetin yok olan emellerini bir noktada birleştirmek için son derecede çalışmayı kendilerine düşen bir görev bildiler. Bu

önemli işe, Arapça bir dergi³ yayımlamakla başladılar. Bu faydalı topluluğu teşkil eden bireylerin günden güne artmakta olduğunu görmekten memnunuz.

Cenab-ı Hak'tan ümidimiz ve niyâzımız odur ki, bu toplum haktan başka bir şey olmayan bu büyük hedefe ulaşsın da onların teşekkür edilmesi gereken bu gayretlerinden yalnız Müslümanlar değil, tüm Doğu toplumları saadet payını alsın.

Mısır Müftüsü Merhum Şeyh Muhammed Abduh

Ya Rabbi, ne olurdu, Şeyh Merhum hayatta olaydı da emellerinin ve dileklerinin gerçekleştiğini göreydi! Mehmed Akif

³ Merhûm Üstad'ın vaktiyle yazmış olduğu bu makalede bahsedilen Arapça dergi, ümmetin ileri gelenlerinden Hersekli Hoca Kadî Efendi Hazretlerinin on-on iki sene önce Kahire'de çıkardığı dergi olacaktır (Bu dipnot Mehmed Akif'e aittir.).